

Atatürk ve Musul Vilayeti Sorunu

İçeriği Yazan: [Bekir AYDOĞAN](#) [1] Zaman: Per, 13/10/2011 - 18:44

Yazar: Bekir Aydoğan

Yaklaşık dokuz yüz yıldır Türk - İslam devletlerinin yönetiminde olan ve dünya petrol rezervlerinin %10,8'ine sahip Irak petrollerinin beşte birini oluşturan Musul'da, I. Dünya Savaşı bittikten ve Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İngiltere tarafından her türlü diplomasiye başvuruyla, bölgenin elde tutulması için tüm imkânlar denenmiştir.

Tüm bunlara rağmen Atatürk'ün Misak-ı Milli olarak adlandırdığı ve ateşkes imzalandığı gün, orduların fiilen bu hatta hâkim bulunduğunu ifade ile sınırların İskenderun Körfezi güneyi Antakya'dan, Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablüs Köprüsü güneyinde Fırat nehrine kavuştuğunu, oradan Deyr-i Zor'a indiğini, daha sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi ihtiva ettiğini[1] bildirerek kati suretle savunduğu bu hudut, bazı tavizler ile son halini Türkiye Cumhuriyeti'nde almıştır.

Atatürk'ün 'Musul Vilayeti'ne dönük politikalarını, buna ilişkin karar ve düşüncelerini incelerken; dönemin değişkenlerine, uluslararası rüzgârların ne yönde estiğine, müstakbel Türkiye'nin hinterlandında ve dış politikasında karşılaştığı çıkmazlarına yine o devrin penceresinden bakmalıyız. Bu süreci dönemsel olarak; Lozan antlaşması öncesi, antlaşma dönemi ve Lozan sonrası dönem olarak üçe ayırabiliriz.

Lozan Antlaşması Öncesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı ve tarafların silahlarını bırakıp o anki sınırlarında beklemek zorunda oldukları halde 3 Kasım 1918 tarihinde İngiltere; mütarekenin 7. Maddesi gereğince güvenliğinin tehlikede olduğunu varsayarak, Ali İhsan Paşa'yı İstanbul hükümeti ile baskı altına almış, kapitülasyonlar, İstanbul ve Boğazlar Sorunu arasında bizi en çok uğraştıracak ve hâlâ ah ettiğimiz Musul yarımızı açmıştır. Mütareke sonrası Anadolu işgaller altında mücadele verirken nihayet 9 Eylül 1922'de son düşman da topraklarından atılmışsa da bu süre içerisinde Musul Vilayeti'ne ciddi bir müdahalede bulunulamamış, İtilaf Devletleri ile barış görüşmeleri başladığında da diplomatik yolları denemek ve elde tutmak için bölgeye sadece gayri resmi müdahalelerde bulunulabilmiştir.

Bilindiği gibi Atatürk tam bir "reel politika" ustasıdır ve dönemin imkânlarına göre hedeflerini belirlemiştir. Musul'un coğrafi koşulları, ulaşım ve maddi sorunları ile askerî operasyon düzenlenmesine müsait olmayışı, onu Anavatan'ın işgal edilmiş diğer bölgelerinden farklı kılmış, öncelikli sıraya sahip olamayışına; tıpkı Urfa, Antep, Maraş'ta olduğu gibi maddi ve manevi destekle halkın kendi öz gücüyle kurtarılması fikri uygun görülmiştir. Bu süreçte 1920'nin ilk çeyreğinde Irak'ta işgal güçlerine karşı başlayan ayaklanmanın Ankara'nın tam da aradığı ortamı yarattığını söyleyebiliriz; ama ayaklanmanın ne bir lider kadrosu, ne bir amacı, ne de bir eşgüdüm mekanizması vardır. Siyasi etkinlik hesabıyla hareket eden Şîî mücahit ve şeyhleri, İngilizlerce uygulanan vergilendirme ve yönetim politikalarına karşı olan yerli toprak ve mülk sahipleri, Osmanlı dönemindeki konumlarını yitirmiş eski memur ve bürokratlar Türk ve Arap Ulusçuları'nın yönlendirmesiyle eyleme geçmişlerdir[2]. Bunu fark eden İngilizler mevcut teknik ve operasyonel güçle isyanı rahatça bastırabilmişlerdir. Her ne kadar bu süreçte Ankara hükümeti isyancılara

yardımda bulunmuşsa da halkın yeteri kadar kadrolaşamaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak Musul'a yönelik propaganda, Nisan 1919'da kurulan Türk Derneği'nin çabalarıyla, İngiliz hâkimiyeti altındaki Hint askerlerin taraf değiştirmesi için dağıtılan İslamî bildirilerle devam etmiş, isyan sonrası siyasi boşlukta kalan Revandizliler'in 1920'de Ahmet Taki Bey önderliğinde Van'a gelip Ankara'dan yardım istemesiyle, aynı yılın sonunda üç subay ve 100 erden oluşan bir piyade bölüğünün Revandiz'e gönderilmesi[3] ile devam etmiştir. Türk Birliği ile Kürt aşiretleri birlikte operasyonlar düzenlemiş ve başta Sürücü[4] olmak üzere birçok aşiretin desteğiyle Kürtler vur-kaç yöntemiyle İngiliz ve İngilizlerin desteklediği Irak güçlerine karşı saldırılarda bulunmuşlardır.

Ankara'nın Revandiz'de artan etkisiyle Remzi Bey'i bölgeye doğrudan kaymakam olarak atamasıyla aşiretlerin ayaklanması ve saldırıları hız kazandı. Bunu fırsat bilen Atatürk, Özdemiş Bey önderliğinde 100 kişilik birlikle Revandiz'e takviyede bulunulmasını emretti. Böylece Derbent Zaferi'ne kadar gidecek süreçte Özdemiş Bey'in kendi çabaları ve Ankara Hükümeti tarafından yalnız bırakılması sebebiyle, İngilizlere karşı aldığı bu zaferin kazançları da gerek İngilizlerin hava saldırıları ile gerekse başka nedenlerden dolayı kaybedilmiştir. 11 Ekim'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile başlayan ve Lozan'a kadar gidecek süreçte askeri müdahalenin gerçekleşmesi ihtimali Ankara Hükümeti tarafından resmi yollarla destek görmeyen bireysel girişimlerle gerçekleşebilirdi. Belki bu noktada Mondros sonrası İngiltere'nin Musul'da yarattığı oldu-bitti Türkiye de pek tabii gerçekleştirebilirdi. Çünkü İngiliz birlikleri bölgede yeterli sayıda değillerdi ve herhangi bir Türk saldırısından çekiniyorlardı ve en küçük olayın bile büyük bir güçle, ölçsüz bir karşılık verilerek anında bastırılması yoluna gidilmesinin nedeni buydu. Askerî yetkililerin ısrarla, Musul'un ve Bağdat'ın boşaltılarak, Basra Körfezi'ni denetleyen güvenli hatlara çekilme istemini yinelemelerinin nedeni de aynıydı[5]. Eğer bölgeye biraz daha ilgi gösterilseydi, Ankara Hükümeti'nin bölgede hareket kabiliyeti sağlayabilecek bilgi donanımına sahip olabileceğini görebilirdik.

Görüldüğü üzere Musul, direk bir müdahale olmaksızın bireysel girişim ve yerel unsurların etkileşimiyle kazanılmaya çalışılmışsa da, Anavatan'da farklı cephelerde verilen öncelikli yaşam mücadelesi ve sonrasında gündeme oturan barış görüşmeleri süresince Atatürk tarafından sözlü olarak gündemde tutulmuştur. Gerek bölgenin etnik ve dini yapısı, gerekse de Anadolu'nun burayla olası bütünlüğü düşünüldüğünde bölge ile hissi bir bağ taşınyorken, sık sık etnik kimliğin önemsizliği ve İslâm'ın birleştirici etkisinden bahsedilmiş, ortak paydalar üzerine zikredilmiştir.

Atatürk, 11 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nin 1. Maddesinde; "30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktası İslam ezici çoğunluğuyla meskûn olan Osmanlı memleketi..."[6] olarak sınırlarımızı tanımlıyor; 1 Mayıs 1920 günü ise; "Yüce Meclisimizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden meydana gelen İslami unsurlardır... Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birinci olanı sınır meselesi tayin ve tespit edilirken, milli sınırlarımız İskenderun'un güneyinden geçer, doğuya doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü içerir..."[7] diyor. Tüm bunlar Atatürk'ün mevcut imkânlar göre hedefini belirlerken dönemin şartlarını da dikkate aldığını, iç ve dış yapının hassaslığını fark ettiğini gösterir.

Atatürk'e göre; Musul, petrol kaynakları ile kullanımı ve bölgenin Türkiye'nin güvenliğiyle ilgisi faktörlerinden dolayı büyük bir önem arz etmektedir. İlkiyle ilgili olarak 20 Şubat 1921 günü kendisiyle röportaj yapmaya gelen Amerikalı gazeteci Streit'e "Esasen Misak-ı Milli sınırlarımız içinde bulunan Musul'daki petroler hiçbir şekilde istismara bırakılmaksızın bölge halkının ve insanlığın ortak yararı uğrunda serbestçe işletilebilir." [8] diyor. Burada bölgenin petrol ve toprağından ödün verilemeyeceğini; ama uzlaşmacı bir tavır ile petrol ihtiyacı ve kullanım hakkı sunumundan bahsediyor.

27 Eylül 1922'de Daily Telegraph gazetesinin muhabiri John Clayton'a; "Söz konusu topraklar, Misak-ı Milli'de belirtilen toprağıımızın bir parçası olan Musul vilayetindedir. Bu toprağıın üzerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu Türk'tür... Mesela, Amerika'nın memleketimizde siyasi ihtirasları olmadığından, Türkiye'deki petrolden istifade etmesinin aleyhinde bir şey yoktur." [9] diyerek gerektiğinde İngiltere'ye karşı Amerika'yı da kullanabilme ve bunu diplomatik bir dille sunma becerisine sahiptir. Bu minvalde Fransa ve SSCB ile de görüşmeler yapılmışsa da, İngiltere'ye zıt bir yön tayin edilememiş, dış politikada gün geçtikçe izale olmak zorunda bırakılan ve Musul'un tamamıyla elimizden çıktığı 1926-7'li yıllara kadar doğuda ve batıda yalnız kalan bir Türkiye sahnelenmiştir.

Atatürk'e göre; Musul'u çok önemli yapan diğer faktör, Türkiye'nin güvenliğiyle ilgilidir: "İngilizler orada bir Kürt hükümeti teşkil etmek istiyorlar. Bunu yaptıkları takdirde bu fikir bizim hududumuz dahilindeki Kürtlere de sirayet edebilir. Bu fikre mani olmak üzere sınırı güneyden geçirmek lazımdır..."[10]. Bu sözler Musul'un Anavatan'ın güvenliği için ne kadar önemli olduğunu gösteriyor olsa da; Atatürk, bölgeye askeri bir müdahalenin ülkenin işgalden yeni kurtulmuş büyük çoğunluğunu tehlikeye atacağını gördüğü için savaş ve saldırı ile ilgili yoğun görüşlere sahip değildir. Kaldı ki ilk mecliste bu görevi fazlasıyla gören bir muhalefet grup da vardır.

Lozan Antlaşması Dönemi

Artık Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Kasım ayının başı gibi İsmet İnönü Lozan görüşmelerine katılmaya başlamıştı. Yalnız işler Ankara'daki hesaplara uymamış, İngiltere Curzon önderliğinde, İsmet Paşa'yı Musul konusunda ikna etmek için gerektiğinde kapitülasyonları, İstanbul ve Boğazlar Sorunu'nu dayatarak, petrol lobilerinin ve hükümetin baskısı altında uzlaşıdan uzak bir diplomasi diliyle Türk tarafını etkilemeye çalışmış, bu amaçla uluslararası arenada kazanç sağlamak için azınlıkların haklarını, bölge halkının demografik yapısını öne sürerek Türk tarafını ikili görüşmelere çekmeye çalışmıştır. İkili görüşmelerde İngiltere inisiyatif alıp, Fransa ve diğer ülkelerle arasındaki çıkar çatışmasından doğacak olumsuzlukları saklayıp, Türk tarafına baskı yapmaya devam etmiştir. Bilindiği üzere İsmet Paşa'nın Musul konusunda geri adım atmıyan tavırları ve iki tarafın karşılıklı savunduğu tezler sonucunda Lozan'ın ilk perdesi kapanmış ve konferans tekrar toplanana kadar barış görüşmelerine ara verilmiştir.

Curzon, İsmet Paşa'nın Misak-ı Milli sınırları konusundaki tavırlarına karşın, İngiltere'nin savaşın galibi olduğunu, Türkiye'nin Yunanistan'ı yenmiş olduğunu, bu sınır tezinin ülkesi adına bir şey ifade etmediğini söylemiş, İsmet Paşa'nın bölgede plebisit uygulanması isteğini de bölge halkının bilinçsizliğini bahane ederek reddetmiş; Musul konusunun Lozan dışında ikili görüşmelerle çözülmeye çalışılmasını, bunda da başarılı olunmazsa sorunun çözümünü iki tarafın da kabul edeceği şekilde Milletler Cemiyeti kararına bırakılmasını istemiştir. Sonuç olarak; İsmet Paşa da bu şartlara razı olmamış ve konferansın ilk oturumu sona ermiştir.

Lozan'ın ilk oturumunun kesilmesine doğru TBMM'de sinirler gerilmiştir ve söz alan İzmir Mebusu Sırrı Bey "Lozan'da Misak-ı Milli'den feragat ettiler... Arazi meselesinin hiçbir noktası temin olunamadı ve milletin senelerden beri etrafında dönüp dolaştığı ve âleme ilan edilen Misak-ı Milli çığnendi, heba edildi, iptal edildi..."[11] diyerek Lozan'daki Türk heyetinin politikalarını eleştirmiş, ardından söz alan Mustafa Kemal ise "Sırrı Bey gibi arkadaşlarımız Misak-ı Milli'den bahsediyor. Delege heyetimiz Misak-ı Milli'yi mahvetmiş, Bakanlar Kurulu Misak-ı Milli'yi feda etmiş. Ben de diyorum ki, Sırrı Bey Misak-ı Milli'nin ne olduğunu anlamamıştır. Efendiler, arazi meselesi ve hudut meselesi, Misak-ı Milli'nin, malumu âliniz, birinci maddesinin kapsamındadır. Misak-ı Milli şu hat, bu hat diye hiçbir şekilde hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve yüce heyetinizin bakışındaki isabettir. Yoksa haritası mevcut bir hudut yoktur..."[12] diyerek hem Sırrı Bey'e cevap vermiş, hem de Musul Vilayeti'ne ilişkin söylevlerini, Lozan'ın ilk oturumundaki izlenimlerinden sonra soğukkanlılıkla bir sonraki hamleye kadar vatanın bağımsızlığı için gerekli ana konuları gözeterek yenilemiştir.

Fahir Armaoğlu'na göre; "Atatürk'ün üzerinde durduğu husus, elde edilmesi zor olan şeylerde taviz verip, siyasi, iktisadi ve mali, idari ve adli konularda 'tam bağımsızlığı' gerçekleştirmek olmuştur. Onun içindir ki, hükümet için Musul, ikinci planda kalan bir konu olmuştur..."[13]

Atatürk, Meclisteki muhalefetin eleştirilerine cevap vermeye devam ederken; "Musul'u vermemekte ısrar ederek muharebeye dâhil oluruz. Musul Meselesinin hallini, muharebeye girmemek için, bir sene ertelemek demek, ondan vazgeçmek demek değildir. Belki bu amaca ulaşmak için daha kuvvetli olabileceğimiz bir zamanı beklemektir. Bugün sulh yaparız, bir ay sonra, iki ay sonra Musul meselesini halletmek için ayağa kalkarız. Fakat bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit karşımızda yalnız İngiliz değil, Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Ve yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız. Bunda menfaat var mıdır; yok mudur? Mesele bunu takdir etmektir..."[14] diyerek Musul konusunun Lozan'ın ikinci yarısında ele alınmayıp konferans sonrası, İngiltere ile birebir görüşülüp sonuca bağlanılacağına da sinyallerini

veriyordu.

Bilindiği üzere Lozan konferansının ikinci oturumunun hükümlerine göre Musul Meselesi Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmelerle halledilecek, dokuz ay içerisinde anlaşma sağlayamazlarsa mesele Milletler Cemiyeti'ne gidecektir. Tabii bu sürecin uzaması Türk tarafının aleyhinedir; çünkü geçen süre zarfında bölge üzerindeki aktif varlığını sağlamlaştırıp bölgesel etkenleri de kendi lehine çekecek olan İngiltere, Mim Kemal Öke'ye göre şu tavra sahiptir: "Görüşmelere başlayacağız da ne olacak? Aynı tartışmalar bir daha tekrarlanacak. Nasıl olsa nihai ve bizim için en uygun çözüm Milletler Cemiyeti'nde sağlanacaktır..."[15]

Lozan Antlaşması Sonrası

Nihayetinde 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan barışı, bizi dokuz aylık bir süre sonrasında Fethi Okyar'ın önderliğinde 'Haliç Konferansı' görüşmelerine götürecek, süreç devam ederken Hakkâri'de Nasturi ayaklanması ve akabinde İngilizlerin şaşırtan talepleri karşısında Ankara tam bir şok haline bürünecektir. 3 Mart 1924'te konferanstan 2 ay önce Ankara hükümeti hilafeti kaldırarak; İsmet Paşa'ya göre İngiltere'yi olumlu yönde etkileyecek bir adım atmıştır. Umulanın aksine konferansta İngiltere'yi temsil eden Sir Percy Cox, Musul'da Türklere taviz vermek yerine, aksi şekilde Hakkâri'nin Nasturiler'e verilmesini talep ederek ikili görüşmelerin çözümü için çaba göstermeyeceğini, konunun bir an önce Milletler Cemiyeti'ne intikalini düşündüğünü hissettirmiştir. Ankara'da şaşkınlık devam ederken 7 Ağustos'ta, Eylül'ün sonlarına kadar devam edecek Nasturi ayaklanması başlıyor, Musul konusunun Haliç Konferansı'nda anlaşamayan tarafların Lozan'ın 3. maddesinde belirttiği üzere Milletler Cemiyetine intikali gerçekleşiyordur.

Taha Akyol, eğer Türkiye'nin iç politikada yaşadığı değişimleri ve ivedilikle yapılması gerektiği düşünülen devrimleri dış politikadaki yansımaları bakımından incelersek; "Hilafetin Kaldırılması'nın zamanlama açısından umulduğu gibi İngiltere ve diğer batılı ülkeleri yumuşatmadığını, aksine uluslararası arenada elimizi zayıflatacak 'Şeyh Sait İsyanı'na bahane edildiğini ve Kuzey Irak'taki Kürt halkını Türklerle bir tutan önemli bir bağın koparılmasına sebep olduğunu" söylemektedir.

Taha Akyol'a göre Türk halkı; ordusu, basını ve yöneticileriyle bir yandan Nasturi ayaklanmasıyla bir yandan da Şeyh Sait İsyanı'yla uğraşmış, zaman ve enerji dağılımı sebebiyle Türk ve Kürt kardeşliği olarak savunduğu Musul konusunda siyasi zaaflara düşmüştür.[16]

Tüm bu karmaşa ve uluslararası yalnızlık içerisinde Anadolu'daki İngiliz konsoloslukları ' Londra'ya telgraflar yağdırarak, hayret uyandıracak bir şekilde, isyanın Irak'a müdahale için bahane olarak kullanılmak üzere Ankara tarafından çıkarılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir.[17]

Süreç devam ederken konu Milletler Cemiyeti'ne intikal etmiş, görüşülmüş, Cemiyetin Kuzey Irak'a yolladığı ekip Musul Vilayeti'nde araştırmalar gerçekleştirmiş ve nihayetinde; bölgede plebisit uygulamasının gerçekleştirilebileceğini, benzeri bir sürecin İngiltere tarafından Faysal'ın kral seçilmesi aşamasında uygulandığını, bölgede Türkiye'ye yönelik bir sempati olduğunu, bölgenin Irak ve Türkiye arasında paylaşılabileceğini, aynı zamanda İngiltere mandasında Irak'a da bırakılabileceğini ve İngilizlerin Hakkâri talebinin de yerinde olmadığını ortaya koyan heyet raporu, her ne kadar İngiltere'nin etkisi altında kaldıysa da Türkiye lehine maddeleri de barındırıyordu.

Nihayetinde; Cemiyet Musul'u İngiltere mandasındaki Irak'a bırakıyor, ardından konu Yüksek Adalet Divanı'na taşınıyor ve tüm çabalardan sonra Türk tarafının karşı çıkışları olsa da taraflar Ankara'da 5 Haziran 1926'da bir araya gelip Ankara Antlaşması'nı imzalıyorlar. Milletler Cemiyeti'nin ve İngiltere'nin de önceden beri belirttiği ölçüde sınırlar belirleniyor, Irak'ın İngiltere'ye ödediği petrol parasından Türkiye'ye 25 yıl süreyle sınırlı olarak yüzde 10 pay veya 500 bin İngiliz lirası vermesi kararlaştırılıyor.

1926 yılına gelindiğinde Türkiye içeride ve dışarıda sorunlarla pençeleşiyor; Şeyh Sait İsyanı yeni bastırılmış, şapka ve hukuk devrimleri meşguliyeti ile Takrir-i Sükûn uygulamaları olanca hızıyla devam ediyor, dışarıda Mussolini'nin saldırgan Akdeniz politikası Türkiye'de kaygılar yaratıyordu. Üstelik Akdeniz siyasetinde İngiltere ile çatışan İtalya, Londra'yı yumuşatmak için Musul konusunda

İngiltere'yi destekliyor, Musul'da çıkması muhtemel İngiliz-Türk savaşından fırsatla, Anadolu üzerinde sömürgeci hayaller kuruyordur. İngiltere'nin İtalya ile Balkanlar ve Akdeniz'deki flörtü, Rusya'da iktidarı yeni ele geçiren Bolşevik'lerin İngilizlerle iyi geçinme isteği, Doğu'dan kopan ve Batı'yla henüz ittifaklar kuramayan Türkiye'ye yalnızlığın sıkıntılarını bütün şiddetiyle yaşıtıyordu.[18]

Sonuç Yerine

Türkiye; Lozan'dan itibaren savaştan yana değil, barıştan yana bir dış politika takip etmiş, bir diğer deyişle Atatürk'ün ifade ve davranışlarında kendisini bulan, hayalcilikten uzak, içinde bulunulan şartlara göre şekillenen ve sadece gerçeklere dayalı olan Türk dış politikası bir kez daha uygulamaya konulmuştur. Gövdeyi, yani Anadolu ve Türk milletini yaşatmak için vücudun kangren olan kısımlarının kesilmesine, bağıra taş basılarak razı olunmuştur.[19] İngiltere ile her an çıkabilecek bir savaşın; savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak pek çok sıkıntısı olan, yabancı sermayenin gelmekte çekineceği, İngiltere tarafından uluslararası çapta uzlaşmaz, barıştan uzak ve kavgacı bir ülke olarak gösterilmeye sebep olacağı, dönemin 'dünya jandarması' ve 'modernizm beşiği' olarak görülen İngiltere'nin, Türkiye'nin 'batılılaşma' projesinin önüne her an engel koyabileceği göz önüne alındığında; bu konunun bir an önce çözülmesi mecburiyeti, Türk tarafının karar aşamasında aceleci ve geniş kapsamlı düşüncecek vakit ve enerji bulamamasına, bunun da Musul'dan uzun vadede madden uzak kalınmasına sebep olduğu söylenebilir.

Musul Vilayeti konusu işlenirken üzerinde en çok durulan konulardan bir tanesi de Lozan görüşmeleri boyunca İsmet Paşa ve ekibinin tutumu olmuş; kimileri Türk heyetinin fırsatları değerlendiremediğini, İsmet Paşa ve Rıza Nur'un Curzon ile birebir görüşmeleri sırasında aynı diplomatik dili kullanmadıklarını, kimileri ise İsmet Paşa'nın Ankara hükümetini temsil konusunda başarılı olduğunu söylemiştir.

Musul ile ilgili kapsamlı incelemeleri olan İhsan Şerif Kaymaz; Türk tarafının Lozan'da izlediği politikanın tutarsızlık ve çelişkilerle dolu olduğunu, İsmet Paşa'nın daha ilk görüşmede petrolden pay verilmesi karşılığında Musul'dan vazgeçilebileceği izlenimi verdiğini, Ankara ve üçüncü ülke delegasyonlarına yönelik söylemlerinde Musul ile ilgili katı bir tutum sergilerken; İngiliz delegasyonu ile yapılan birebir görüşmelerde petrol karşılığı Musul'dan vazgeçilebileceği yönünde bir eğilimi olduğunu, İngiliz heyetinin ise Musul'u bırakmama konusunda baştan beri istikrarlı ve ısrarcı bir diplomasi izlediğini söylemiştir.[20]

Ayrıca petrol pazarlıkları sürerken İngiliz hükümetinin büyükelçi Lindsay'e pazarlık marjının petrol gelirlerinin sınırsız yüzde 10 ile yüzde 15 arası olabileceğini, ama Türk tarafı kabul etmezse bu oranın 25 yıllık bir süre içerisinde yüzde 25 olabileceğine dair talimatı olduğunu aktaran Kaymaz, Lindsay'ın hem 25 yıllık hem de yüzde 10'luk oranı kabul ettirdiğini, üstelik bunda bir an önce uzlaşıp sorunu halletmek niyetinde olan bir Başbakan'ın (İnönü) ve hükümet içindeki durumunu sallantıda hisseden zayıf bir Dışişleri Bakan'ının da (Tevfik Rüştü) rolü olduğunu söylemiştir.

Çokça zikredildiği gibi Lozan görüşmeleri sırasında İngiltere ile Türk tarafının birebir yaptığı görüşmeler, Curzon lehine olmuş; İngiliz kamuoyunun manda, himaye ve sömürgecilik konusundaki yoğun eleştirileri altında bunalan Curzon'un İsmet Paşa'nın daha ilk haftada yaptığı birebir görüşme isteğini hemen kabul etmesi, diğer delegeler önünde yapılacak Musul görüşmelerinin İngiliz ve Avrupa kamuoyunda aleyhine seyredecek sonuçlarını engellemiştir. Taha Akyol'a göre Curzon, İsmet Paşa'nın bu tavrını iyi kullandığı gibi, Avrupa kamuoyunu etkileyecek Ermeni ve Hristiyan azınlıklar meselesini de görüşmelerde ilk sıralara koyarak, kamuya açık komisyonlarda ele almıştır.[21]

İngiltere'nin ağırlığı altında olan ve Türkiye'nin üye bile olmadığı Milletler Cemiyeti konuyu tarafların kabulü ile ele almışken, Türkiye'nin Adalet Divanı'na kendisini temsil edecek birisini göndermemesi ve sınır çizgilerini incelemek için Cemiyet'in görevlendirdiği Estonyalı General Laidoner'in Türkiye'ye almaması, kendi isteği ile girdiği bu diplomatik yolda elindeki haklarını kullanmaması ve kendisini Adalet Divanı'nda savunmaksızın diplomatik bir üsluba aykırı davranması, Cemiyet üzerinde ve uluslararası arenada iyi bir intiba bırakmamıştır.

Bir de İngiltere'nin Nasturi Ayaklanması ve Şeyh Sait İsyanı'nı bahane ederek azınlık hakları

konusunu işleyip, Türkiye'nin bu isyanları dindirmek için kullandığı askeri gücü de Milletler Cemiyeti ve kamuoyu önünde kullanması süreci aleyhimize hızlandırmıştır.

Türkiye; Musul'un Anavatan'dan ayrılmasından sonra, bölgedeki Türk nüfusunun Türkiye'ye geçmesine, bazı milletvekilleri ve Musul meselesi nedeniyle İngiliz-İrak baskısı altında olanlar hariç razı olmamış, demografik yapının değişmesini istememiştir. Bu tutum, daha sonra Hatay'ın Anavatan'a katılması sırasında demografik yapının etkili olduğunu düşünülürse yerinde bir politikadır. Ancak Türkiye, Misâk-ı Millî sınırları içerisinde olan Musul'u, Hatay gibi Anavatan'a katmak gibi bir dünya dengesini ve desteğini hiçbir zaman net bir şekilde yakalayamamıştır.[22]

Önemli bir konu da Musul'un neden istendiğidir; çünkü karşılıklı görüşmeler sırasında İngiliz heyetinin petrol çıkmayan bölgeleri Türk tarafına vermek yönündeki eğilimini reddeden İsmet Paşa, Musul'un Arap çoğunluğunda olan bölgelerini de istemekte ısrar etmiştir. Eğer Arap çoğunluğun olmadığı bölgelerle yetinilseydi ve Musul konusunda daha etkin ve iyi tasarlanmış bir diplomasi güdülseydi; sınırlarımız daha güneyden çizilebilir ve petrol kazancı yüksek tutulabilirdi. Böylelikle hem Anavatan'ın güvenliği sağlanır hem de Musul'dan eli boş dönülmezdi.

Not: Her ne kadar asker kimliği ile öne çıksa da İsmet İnönü'nün Lozan görüşmelerinde hatalı ya da hatasız davrandığı söylene de, 2. Dünya Savaşı'na Türkiye'yi sokmayan ve dönemin diplomasi trafiğini iyi yöneten İsmet Paşa'nın bu dahiyane dönemi de söylenmeden geçilmemelidir.

Bu vesileyle; vatanın savunması ve kalkınması için canlarını siper eden, imkân ve şartlar dâhilinde ellerinden geldiği kadar hem silahlı mücadelede hem de Türk Ulusunu muasır medeniyetler seviyesine ulaştırma sürecinde çaba sarf eden ATATÜRK ve silah arkadaşlarını gururla anarken, **Kadim Musul Vilayeti'**ne de içten gönül selamlarımı iletirim...

10 Eylül 2011

Bekir Aydoğan

iletisim@politikadergisi.com

Alıntılar:

[1] Atatürk'ün Söylev ve demeçleri, Cilt II, sf. 12.

[2] İhsan Şerif Kaymaz, Musul Sorunu, sf. 142.

[3] Ahmet Taki'nin Hatıraları...,op. Cit., sf. 46.

[4] Bkz: İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e. sf. 324. Musul Vilayeti Konseyi'nde ciddi bir ağırlığa sahip olan Sürçi aşireti tam da 70 yıl önce Özdemir Bey harekâtının belkemiğini oluşturan ve Özdemir Bey'in İngilizlere karşı mücadelesini sonuna kadar destekleyen Sürücü (Surçi) aşiretidir. Ayrıca Sabah Gazetesi, 1 Kasım 2007 tarihli gazetede aşiretin önde gelen isimlerinden Nedim Surçi'nin Musul'a ait tapu kayıtlarını elinde bulundurduğu yazılmıştır.

[5] İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e. sf. 203.

[6] Atatürk'ün Bütün Eserleri, cilt 3, sf. 361.

[7] ABE, cilt 8, sf. 157.

[8] ABE, cilt 11, sf. 64.

[9] ABE, cilt 13, sf. 336.

[10] Taha Akyol, Ama Hangi Atatürk, sf. 437.

[11] İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e. 479.

[12] İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e 479.

[13] Prof. Fahir Armaoğlu, Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1998, sf 152.

[14] Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM- II. Dönem, cilt, sf. 46-48.

[15] Mim Kemal Öke, Musul- Kürdistan Sorunu, sf. 130.

[16] Bkz: Taha Akyol, a.g.e. sf. 471.

[17] Baskın Oran, Türk Dış Politikası, sf. 266.

[18] Taha Akyol, a.g.e. sf. 473-474.

[19] Tahir Kodal, Paylaşılamayan Toprak - Türk basısına göre (1923-1926) Musul meselesi, S. 436.

[20] İhsan Şerif Kaymaz, a.g.e. sf. 251-253.

[21] Taha Akyol, a.g.e. sf. 481.

[22] Tahir Kodal, a.g.e. sf. 437.

Yorumlar

- [Tarih](#) [2]

Kaynak URL (07/05/2024 - 11:31 tarihinde yazdırıldı):

<https://politikadergisi.com/makale/ataturk-ve-musul-vilayeti-sorunu>

Bağlantılar:

[1] <https://politikadergisi.com/pd-uye/bekir-aydogan>

[2] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/tarih>